

УДК 37.013.42
ББК 74.200.52

Ірина Зінькова

**ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ
ОСОБИСТОСТІ – АКТУАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ СОЦІУМУ**

У статті обґрунтовано модель підприємницької культури особистості. Проаналізовано підходи і терміни поняття “підприємницька культура”, “підприємницьке виховання”. Визначено основні положення структури й динаміки ціннісно-смиислової регуляції підприємницької поведінки особи з метою формування різнобічних якостей її підприємницької культури.

***Ключові слова:** підприємницька культура, структура підсистем і якостей підприємницької культури, ціннісно-смислова регуляція підприємницької діяльності.*

Постановка проблеми. Як зазначалося в Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, у центрі уваги сучасної цивілізації постав розвиток людини, який водночас є і головним критерієм стану суспільства і основним важелем подальшого суспільного поступу. Сьогодні перед освітою постає завдання здійснення підготовки громадянина України до життя в умовах глобального простору, формування свого роду глобалістської людини, що забезпечить сучасний рівень її діяльності, а також конкурентоспроможність України в європейському і світовому просторах [2016, с. 23–24]. Формування підприємницької культури людини належить до числа тих пріоритетів, які забезпечать виконання цього стратегічного завдання.

У багатьох розвинутих країнах підприємництво та формування підприємницької культури особи введено як спеціалізація у системі вищої освіти. Однак, не дивлячись на чималий прогрес і розуміння місця й призначення підприємництва в сучасному суспільстві, залишаються певні труднощі з визначенням понять “підприємництво”, “підприємницька культура”, насамперед, через складність цих наукових понять, які є багатоаспектним явищем і різнобічно переплітаються у філософських, соціологічних, економічних, психологічних і педагогічних науках.

Для розробки більшого сприйняття в його трактуванні ми скористались положеннями культурологічно-синергетичного підходу, розробленими представниками цих наук.

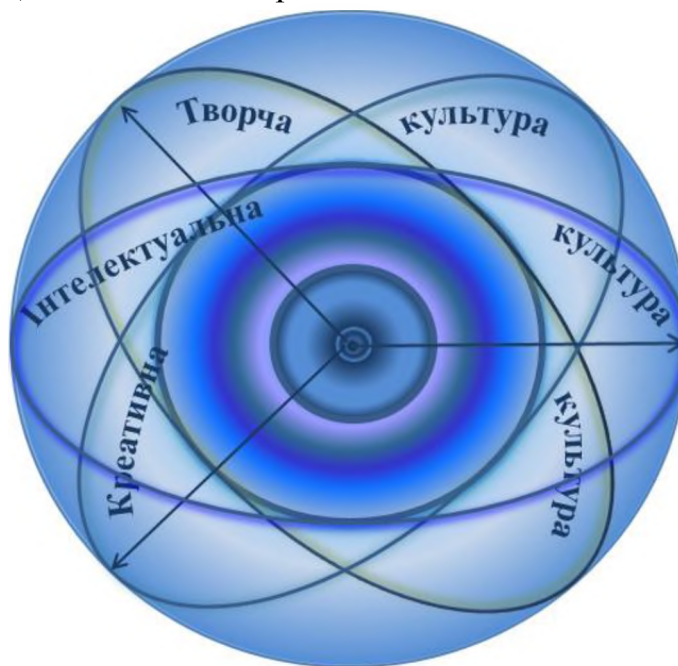
Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. У контексті нашого дослідження ми назвемо філософські, соціологічні та психологічні теорії підприємництва, відображені в напрямках теорії “вроджених здібностей”, потреби в досягненнях (Д. Макклеланд), психодинамічної теорії (К. Врайес, Б. Сарачек), теорії взаємозалежності особистості підприємця від умов її соціалізації (Е. Хаген), “протестанської версії” розвитку підприємництва (М. Вебер, Ж. Кальвін, Т. Кохран, Д. Лендс, С. Ліпсет, М. Лютер, М. Оффенбахер), джерел “капіталістичного духу” (В. Зомбарт, Б. Франклін), інноваційної теорії (Ф. Гайек, Л. Мізес, Й. Шумпетер), теорії “девіантної поведінки” (Б. Хозелітц), теорії

“соціальної маргінальності” (Р. Парк, Ф. Янг), теорії створення фірм (Р. Кілстром, Дж. Лаффонг) та ін.

Сучасні аспекти підприємництва розглянуті в працях філософів, соціологів (В. Ворона, Л. Дунаєвський, С. Клімова, М. Міщенко, Т. Нельга, В. Пилипенко, Є. Сірий, Є. Суїменко, В. Томілов, І. Шевель), психологів (А. Бусигін, О. Зубов, М. Лапуста, Ю. Пачковський, В. Пилипенко, В. Позняков, С. Рощин, Л. Шаршукова та ін.), педагогів (Н. Побірченко) та ін.

Мета статті – розробити теоретичну модель підприємницької культури особистості із метою окреслення перспектив підготовки майбутніх менеджерів, соціальних педагогів, практичних психологів до її реалізації в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з основних теоретико-методологічних позицій, розроблених у працях В. Костіва, який з поміж інших базових культур, виокремлює підприємницьку культуру особистості [2016], ми пов’язуємо її з іншими, подібними інтегральними властивостями особи (рис. 1).

**Рис. 1. Єдність трудової, господарської та підприємницької культур
особистості
у цілісній системі базових культур людини**

При цьому він використовує такі основні методологічні положення, необхідні для дослідження будь-якої інтегральної властивості особистості як суспільного явища, що цілком властиво і підприємницькій її культурі [2002, с. 3–18]: двоїстість якісної структури явищ, розрізнення їхніх природних, соціальних і системних якостей, розподіл їх на якості “першого” та “другого” порядку”; єдність усіх частин системи, взаємозв’язок їх у вигляді замкнутого кола, всередині якого кожний елемент зв’язку є умовою іншого та зумовлюється ним; існування в багатоелементних системах разом з однозначними одно-багатозначних та багато-однозначних детермінацій; виступ інтегральних властивостей системи в якості її реальних показників; міра якісної самостійності елементів та інтегральних властивостей цілого; діалектика внутрішнього і зовнішнього (процеси екстери- та інтеріоризації); виділення управлінських механізмів та існування активних центрів.

На основі аналізу філософських, психологічних і педагогічних джерел, методики “Аналіз словника української мови” [1; 2; 3; 4], у структурі підприємницької культури особистості виділяємо три важливих її підсистеми та відповідні їм складові компоненти – відносини та якості підприємницької культури особистості (рис. 2).

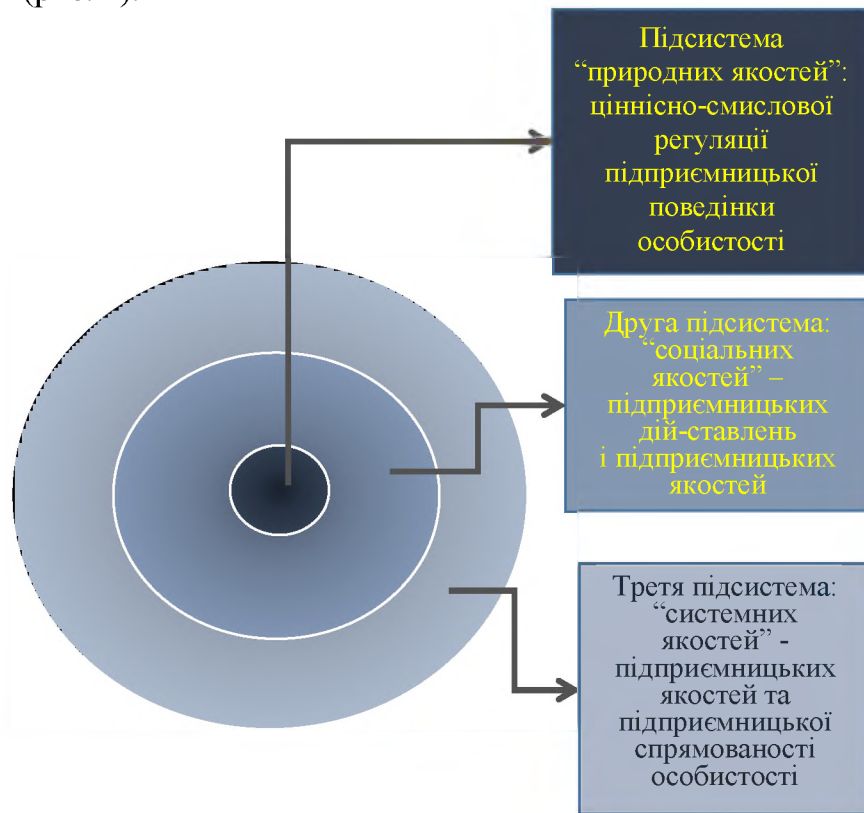

Рис. 2. Підсистеми підприємницької культури особистості

Підсистема природних якостей особистості – ядро підприємницької культури людини – є підсистемою внутрішньої ціннісно-смысловій регуляції підприємницької поведінки особи, що відображає її *мікросвіт*, її натуральні, *природні якості*, кінцевим результатом функціонування якої виступають *природні якості другого порядку* (що постають водночас *соціальними якостями першого порядку* – підприємницькі дії-відношення-ставлення; складовими елементами цієї підсистеми виділені (рис. 3) – збалансованість у задоволенні й формуванні основних життєво необхідних *потреб* особи; усвідомлення *норм* підприємницьких проявів поведінки; сформованість підприємницьких ідеалів та цінностей, усвідомлених та неусвідомлених *установок* особистості; адекватність *самооцінки* та *рівня домагань* особистості відповідно до створеного суспільного блага та реалізації в таких умовах потенційних можливостей особи; сформованість і повнота функцій *мотиваційно-смысловій сфери* підприємницької поведінки тощо.

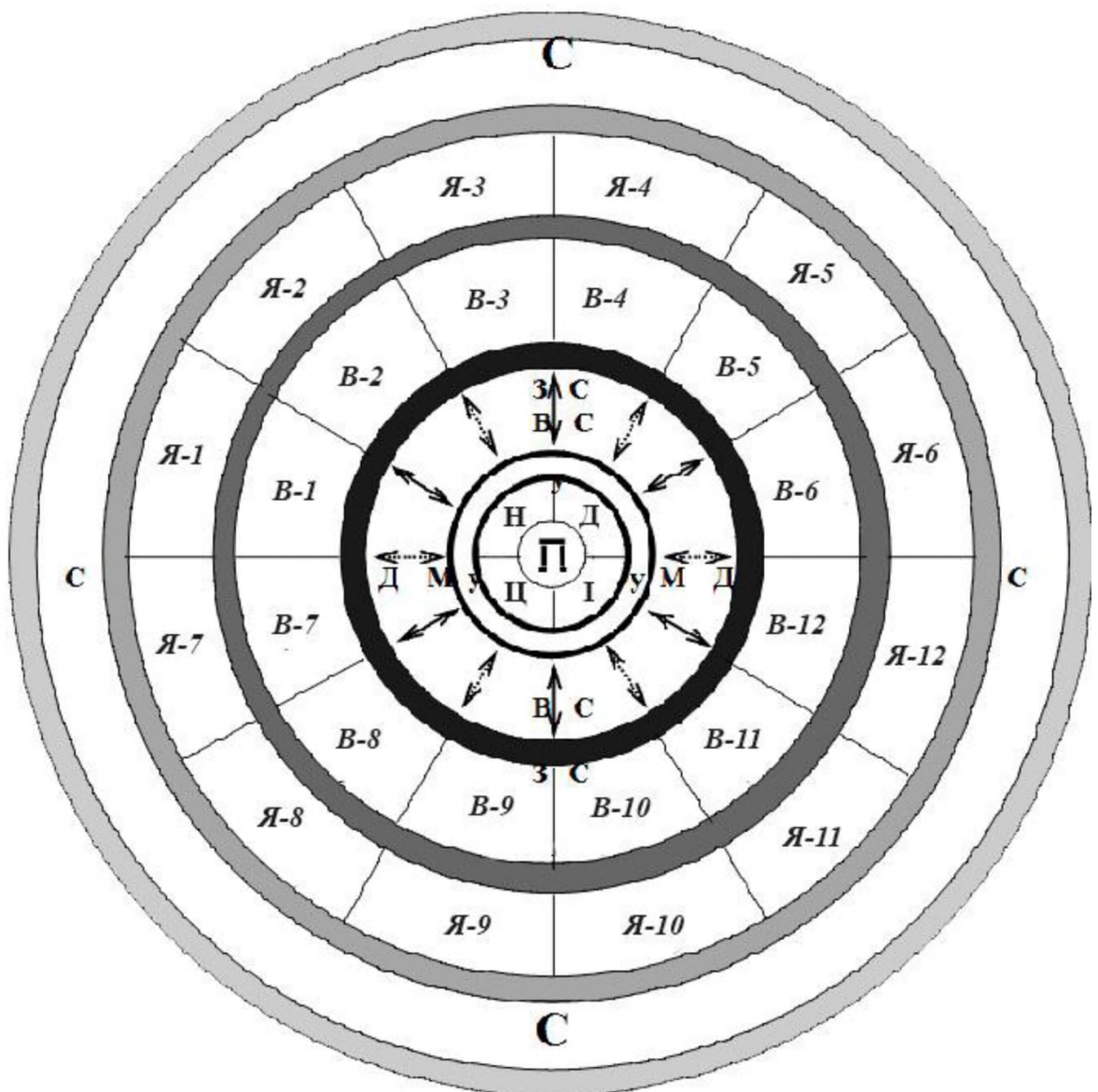

Рис. 3. Структура підприємницької культури особистості

Друга підсистема характеризує мезосистему даного явища, – різнобічні підприємницькі відношення/ставлення особи до: 1) фахової підготовленості до певного виду діяльності, досягнення найвищої кваліфікації; поінформованості, обізнаності, досягнення достатньої кваліфікації у певній галузі; творення нового в діяльності людей, виявлення ініціативи, появи творчих здібностей; справ, умінь аргументовано й задалегідь творити програму необхідних дій для досягнення цілей; суперництва, досягнення кращих результатів, до конкуренції; змін, пристосування в різних обставинах; творчої, новаторської діяльності, продукування нових, принципово інших ідей; 2) взаємодії з ким-небудь, необхідності енергійної діяльності, активного досягнення нових надбань; самостійних починань, висунення нових ідей, пропозицій; вираження завзяття, настирливості, непохитності у виконанні дій; сміливості, впевненості, наполегливості, прояву твердого характеру; прояву дієвої сили, непосидючості, енергії, активності у впливі на когось; досягнення відповідної мети, стійкості цілей; прояву стриманої поведінки, обдуманості, передбачливості, тактовності у взаєминах; 3) обміну інформацією між людьми, успішного прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передачі інформації іншим; дотримання норм і правил

поведінки між людьми, ввічливості з оточенням; спрямування зусиль на досягнення цілей організації, прояву функцій провідника, передовика; прояву особистої честі, достоїнності досягнення поваги між людьми; володіння почуттям міри, такту, недопуску неприємних, образливих ситуацій у взаєминах з іншими; вияву гостинності, хлібосольності, привітності; прояву чистосердечності у своїх почуттях, думках, діях, до правдивості, відвертості, безкорисливості; 4) здійснення справ ефективно, результативно протягом обмеженого періоду часу, досягнення бажаного результату; творення позитивних результатів підприємницької діяльності, досягнення значних успіхів; налагодження, впорядкування чогось, здійснення справ на основі продуманої підготовки, мобілізації в етапності їх проведення; прояву розсудливих дій-вчинків, розумної обґрунтованості чогось; продукування оригінальних думок, ідей, вияву самостійної варіативності мислення; прояву точного розрахунку, економії у різних видах діяльності; бережливого, ощадливого здійснення витрат як можливість функціонування у вигляді регулятивної системи, що виявляється через актуальну різноаспектну підприємницьку діяльність і можливість розвитку інтегративних підприємницьких якостей особи, включає соціальні якості “першого порядку” – підприємницькі відносини, що складаються в процесі її життесамореалізації, й соціальні якості “другого порядку” – сукупність інтегративних підприємницьких якостей особистості.

Третя підсистема, що відображає специфіку макросистеми – інтегративні підприємницькі якості і підприємницька спрямованість особи як дві лінії якісної характеристики підприємницької культури, – включає системні якості “першого порядку” – підприємницькі якості особистості (**кваліфікованість** – компетентність, новаторство, конкурентоздатність, діловитість, гнучкість, креативність; **продуктивність** – успішність, раціональність, економність, ощадливість, організованість, винахідливість; **активність** – цілеспрямованість, ініціативність, рішучість, енергійність, наполегливість, обережність; **комунікабельність** – етичність, лідерство, гідність, тактовність, гостинність, щиро-сердність) і підприємницьку спрямованість (**інноваційність**, **технологічність** чи **рутинність**, **консервативність**) особистості.

Як видно з рис. 3, друга й третя підсистеми цілісної підприємницької культури особистості виступають сегментами, в яких існують одно-одно-значні детермінації, взаємозалежності між другою підсистемою (підприємницьких дій-ставлень) та третьою підсистемою – підприємницькими інтегративними якостями, які сукупно складають соціальні якості першого та другого порядку. Це означає, що в процесі включення особи в систему відносин-ставлень до фахової підготовленості до певного виду діяльності, досягнення найвищої кваліфікації та поінформованості, обізнаності, достатньої кваліфікації у певній галузі найбільше можливостей мають для свого формування такі інтегративні підприємницькі якості як кваліфікованість та компетентність і т. под.

На основі наукових розробок проблеми розвитку підприємництва, а також практичних результатів наявних досліджень підприємницьких якостей особи, ми встановили такі *симптомокомплекси* інтегративних якостей підприємницької культури особистості: 1) *кваліфікованість* – фахова підготовленість до певного виду діяльності; 2) *продуктивність* – здатність особи здійснювати певні операції, справи ефективно, результативно протягом обмеженого періоду часу, спрямованість на створення матеріальних благ, які приносять бажаний результат;

3) *активність* – здатність енергійно діяти, взаємодіяти з ким- і чим-небудь, що призводить до нових досягнень, певного надбання; 4) *комунікабельність* – сукупність істотно відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації; процес обміну інформацією, фактами, ідеями, поглядами та емоціями.

На рис. 4 розміщена схема ціннісно-сміслової регуляції підприємницької діяльності особистості у процесі здійснення конкретного вчинку.

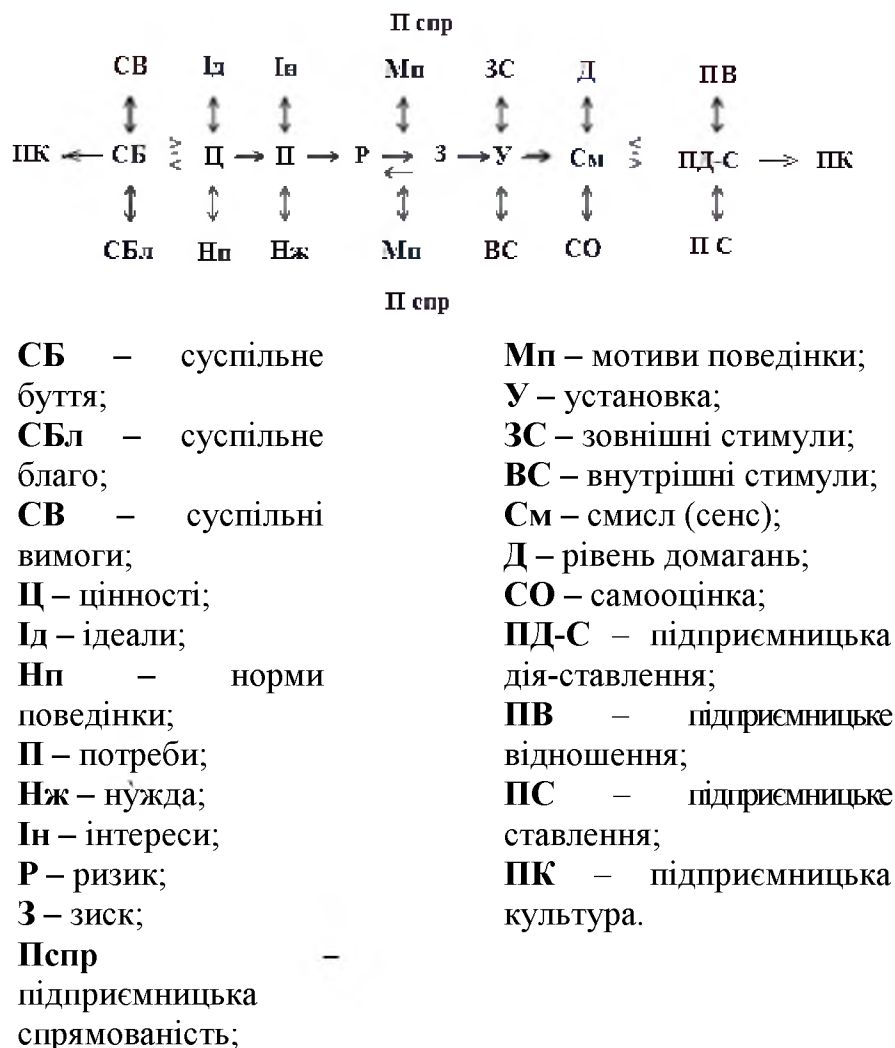

Рис. 4. Схема ціннісно-сміслової регуляції підприємницької вчинкової діяльності особистості

Механізм приведення внутрішньої ціннісно-сміслової регуляції підприємницької поведінки особи у дію в скороченому варіанті уявляється таким чином. Зв'язок тієї чи іншої міри напруженості між середовищем і особою створює проблемну ситуацію, яка через активність особи (дихотомію протилежних суспільних цінностей, у підприємницькій культурі – це зіставлення ризику й зиску), реалізується відповідно до властивих їй потреб, цінностей, установок у результаті складної системи мотивації (з можливим підключенням внутрішніх і зовнішніх стимулів) у відповідне підприємницьке реагування – дію-ставлення-відношення.

Завершення цього процесу веде до встановлення рівня культури нового порядку (нового якісного рівня, спрямованого в одну чи іншу сторони), тобто до відповідного розвитку особи за рахунок впливу на інтегративні підприємницькі

якості її різнобічних підприємницьких відносин. Відносини ж, як наявний зв'язок між якостями особи та охарактеризованим циклом дії механізму внутрішньої ціннісно-смыслової регуляції підприємницької поведінки багаті й здатні на нові проблемні ситуації і т. под.

У результаті багаторазового відтворення всього циклу (в різноманітності відносин, у які потрапляє особа) проходить збагачення однієї чи декількох, разом узятих інтегративних якостей, актуальних саме для цього виду підприємницького відношення. Згідно з означеними підходами, виділяємо сукупність таких інтегративних підприємницьких якостей, що формуються відповідно до певних видів ставлень за принципом діади – відношення-якість:

В-1 – ставлення до фахової підготовленості до певного виду діяльності, досягнення найвищої кваліфікації – Я-1 – кваліфікованість;

В-2 – ставлення до поінформованості, обізнаності, досягнення достатньої кваліфікації у певній галузі – Я-2 – компетентність;

В-3 – ставлення до творення нового в діяльності людей, виявлення ініціативи, появи творчих здібностей – Я-3 – новаторство;

В-4 – ставлення до справ, умінь аргументовано й заздалегідь творити програму необхідних дій для досягнення цілей – Я-4 – діловитість;

В-5 – ставлення до суперництва, досягнення кращих результатів, до конкуренції – Я-5 – конкурентоздатність;

В-6 – ставлення до змін, пристосування в різних обставинах – Я-6 – гнучкість;

В-7 – ставлення до творчої, новаторської діяльності, продукування нових, принципово інших ідей – Я-7 – креативність;

В-8 – ставлення до взаємодії з ким-небудь, необхідності енергійної діяльності, активного досягнення нових надбань – Я-8 – активність;

В-9 – ставлення до самостійних починань, висунення нових ідей, пропозицій – Я-9 – ініціативність;

В-10 – ставлення до вираження завзяття, настирливості, непохитності у виконанні дій – Я-10 – наполегливість;

В-11 – ставлення до сміливості, впевненості, наполегливості, прояву твердого характеру – Я-11 – рішучість;

В-12 – ставлення до прояву дієвої сили, непосидючості, енергії, активності у впливі на когось – Я-12 – енергійність;

В-13 – ставлення до досягнення відповідної мети, стійкості цілей – Я-13 – цілеспрямованість;

В-14 – ставлення до прояву стриманої поведінки, обдуманості, передбачливості, тактовності у взаєминах – Я-14 – обережність;

В-15 – ставлення до обміну інформацією між людьми, успішного прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передачі інформації іншим – Я-15 – комунікабельність;

В-16 – ставлення до дотримання норм і правил поведінки між людьми, ввічливості з оточенням – Я-16 – етичність;

В-17 – ставлення до спрямування зусиль на досягнення цілей організації, прояву функцій провідника, передовика – Я-17 – лідерство;

В-18 – ставлення до прояву особистої честі, достоїнності досягнення поваги між людьми – Я-18 – гідність;

В-19 – ставлення до володіння почуттям міри, такту, недопуску неприємних, образливих ситуацій у взаєминах з іншими – Я-19 – тактовність;

В-20 – ставлення до вияву гостинності, хлібосольності, привітності – Я-20 – гостинність;

В-21 – ставлення до прояву чистосердечності у своїх почуттях, думках, діях, до правдивості, відвертості, безкорисливості – Я-21 – щиросердність;

В-22 – ставлення до здійснення справ ефективно, результативно протягом обмеженого періоду часу, досягнення бажаного результату – Я-22 – продуктивність;

В-23 – ставлення до творення позитивних результатів підприємницької діяльності, досягнення значних успіхів – Я-23 – успішність;

В-24 – ставлення до налагодження, впорядкування чогось, здійснення справ на основі продуманої підготовки, мобілізації в етапності їх проведення – Я-24 – організованість;

В-25 – ставлення до прояву розсудливих дій-вчинків, розумної обгрунтованості чогось – Я-25 – раціональність;

В-26 – ставлення до продукування оригінальних думок, ідей, вияву самостійної варіативності мислення – Я-26 – винахідливість;

В-27 – ставлення до прояву точного розрахунку, економії у різних видах діяльності – Я-27 – економність;

В-28 – ставлення до бережливого, ощадливого здійснення витрат – Я-28 – ощадливість.

Вважаємо, що максимальні можливості для формування виділених вище підприємницьких якостей закладені у відповідних, зазначених на рис. 3 видах підприємницьких відносин, що однак не виключає значення та впливу інших відносин особи, в процесі яких також можуть формуватися означені інтегративні якості.

Сукупність тієї чи іншої міри сформованих інтегративних якостей досить суттєво впливає на загальну спрямованість, що пронизує всі виділені властивості. Сполучка, поєднання виділених якісних інтегративних вузлів забезпечує появу та розвиток системної властивості – загальної інтегральної властивості особи – її підприємницької культури.

Звідси, підприємницька культура характеризується мірою і є результатом сформованості суспільно-значущих інтегративних підприємницьких якостей, генетично заданих і соціально набутих у результаті функціонування механізму внутрішньої ціннісно-смиислової регуляції підприємницької поведінки та зовнішніх підприємницьких відносин особи в процесі її життєдіяльності та особистісної самореалізації.

На основі цих положень необхідно обгрунтувати методичку діагностики підприємницьких якостей особистості для того, щоб за результатами їхнього вивчення спрогнозувати умови ефективного формування відповідних підприємницьких якостей учнів, студентів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи та вищих навчальних закладів.

Загалом всі методички діагностування підприємницької культури особистості згруповані за такими напрямками (рис. 5).

Рис. 5. Напрями вивчення підприємницької культури особистості

Виявлення рівня розвитку інтегративних якостей підприємницької культури особистості має опиратись на науково обґрунтовані критерії, показники, методики діагностування. Це надасть змогу, насамперед, накреслити орієнтир тих сприятливих умов у суспільстві, сім'ї, школі, позашкільних закладах, які забезпечать ефективне функціонування в першу чергу механізму внутрішньої ціннісно-смыслової регуляції підприємницької поведінки особи, урізноманітнять її підприємницькі відносини з іншими в процесі спілкування та різнопланової діяльності, сприятимуть організації процесів самовиховання, самовдосконалення, підприємницького самовираження особистості.

Висновки. Спираючись на психолого-педагогічні дослідження, підприємницька культура особистості розглядається нами як ідеальне системне явище, інтегральна властивість особи, якій властиві певні закономірності, що проявляються у структурі й динаміці цілісного процесу її формування.

На основі цілісного розуміння процесу формування підприємницької культури в її структурі (на рівні трьох підсистем) обґрунтовано функціонування таких складових елементів:

1) на рівні першої підсистеми: збалансованість у задоволенні й формуванні основних життєво необхідних потреб особи; усвідомлення норм підприємницької поведінки; сформованість підприємницьких цінностей та ідеалів, усвідомлених установок особистості; адекватність самооцінки та рівня домагань особистості відповідно до створеного суспільного блага та реалізації в його умовах потенційних можливостей особи; сформованість й повнота функцій мотиваційної сфери тощо;

2) на рівні другої підсистеми: різні види підприємницького ставлення особи у сфері підприємницької діяльності;

3) на рівні третьої підсистеми: підприємницькі риси особи та її підприємницька спрямованість.

Усі виокремлені якості в структурі загальної підприємницької культури особистості виступають водночас основними показниками рівня її сформованості.

На основі проведеного аналізу підприємницьке виховання учнів, студентів загальноосвітніх і вищих навчальних закладів трактуємо як спільну творчу діяльність, взаємодію вчителів/викладачів, батьків, вихователів/наставників та їх вихованців-учнів-студентів, яка систематично стимулює розвиток і саморозвиток у школярів/студентів підприємницьких якостей у зоні актуального і найближчого, більш високого їх рівня сформованості через забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування механізму внутрішньої ціннісно-сислової регуляції підприємницької поведінки особи та включення їх у різнобічні підприємницькі відносини.

1. Костів В. Методологічні засади формування базової культури особистості / В. Костів // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ, 2002. – Вип. 3. – С. 3–18.

2. Костів В. Формування громадянської культури особистості (системно-синергетичний підхід) : монографія / В. Костів. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2016. – 472 с.

3. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконті, 2001. – Т. 1. – 928 с.; Т. 2. – 928 с.; Т. 3. – 864 с.

4. Пачковський Ю. Психологія підприємництва : навч. посібник [3-є вид.] / Ю. Пачковський. – К. : Каравела, 2012. – 416 с.

The article sets out to establish the model of entrepreneurial culture of a personality. It analyses approaches and terms of the concepts “entrepreneurial culture”, “entrepreneurial upbringing”. It defines the fundamentals of the structure aiming to form miscellaneous qualities of entrepreneurial culture.

Key words: *entrepreneurial culture, structure of sub-systems and qualities of entrepreneurial culture, axiological regulation of entrepreneurial activity.*

doi:10.15330/esu.10.7-16

УДК 37:78-054

ББК 74.200.541.3

Мирон Вовк, Володимир Савчук

МУЗИЧНА ЕТНОПЕДАГОГІКА У КОНТЕКСТІ НАУКОВО-НАРОДОЗНАВЧИХ РОЗВІДОК ІВАНА ФРАНКА

У статті на основі вивчення, аналізу і систематизації матеріалів автор розкриває народознавчі тенденції розвитку музичної етнопедagogіки у творчості Івана Яковича Франка

Ключові слова: *творчість, музика, традиції, обряди, народна педагогіка.*

У новому столітті Україна взяла на озброєння нову гуманістичну програму освіти, спрямовану на збереження та розвиток національної ідентичності, розкриття творчого потенціалу особистості, її самореалізації. Національна